

Analysis of The Geometric Knots used in The Tomb of Shah Ismail Safavid

Abolfazl Abdullahi Fard*

Assistant Professor, Faculty of Visual Arts, Tabriz Islamic Art University, Tabriz, Iran.

Zeynab Moradian Ghojeh Baglo

Graduate of Islamic Arts, Faculty of Islamic Arts, Tabriz Islamic Art University, Tabriz, Iran.

Abstract

The tomb of Shah Ismail Safavid is located at the end of the Kandilkhaneh near the Dome of God in the tomb of Sheikh Safi al-Din Ardabili. A very exquisite and delicate chest is located under the blue dome of the tomb of Shah Ismail Safavid on his grave. This box, with various patterns and designs, have been executed with a very diverse and beautiful techniques in a coherent geometric system. Geometric knots are one of the types of designs used on this box that can be seen all over the work. This research tries to untie all the geometric patterns on this valuable work and find out how to draw them. The aim of the present study is to decode the geometric knots used on the box of Shah Ismail Safavid. The question of this research is, what drawing method did the geometric knots of the mentioned fund follow and what is the secret of its knots? The research method is descriptive-analytical, which is discussed by analyzing a historical work. Data has been collected by documentary and field methods. The use of geometric patterns has been seen mainly in the fields of Islamic arts, including wood, metal, pottery techniques. One of these works in the field of wooden arts is the tomb of Shah Ismail Safavid, which has been used in various techniques and decorations. One of the most widely used designs on this box is geometry, which has been used in various places with the technique of porcelain knot (drainage) by the method of "Alat and lugat" and all the plots created from it are decorated with different patterns and techniques. Three types of knots have been observed on this box: "twelve", "ten" and "eight" knots, which have been used in total of 2 complete twelve Shamsheh and 8 times as half Shamsheh in the side parts. Shamsheh10 is also seen 32 times in full, 46 times in the form of half Shamsheh and 32 times in the form of a quarter in the text of the

upper, front and side parts of the upper and lower rectangular cubes of the box. The eight knots is also seen 32 times in full shape in the upper and side parts of the box, all of which are designed with a very precise and delicate combination next to each other. In drawing these nodes, mainly in a quarter of a circle, their Shamsheh are drawn, and finally, in a square or rectangular frame, a quarter of a node is created. Of course, depending on the type of node, other parts are also drawn. For example, in the side part of the box, three types of nodes are placed next to each other in a square composition. It is connected with twelve Shamshehs on both sides and with eight nodes on the lower part. In general, Shamshehs are formed with a five-pointed star or a cracker. The different sides of this box are in the upper and lower rectangular cubes, each side of it in a separate box with a different combination of other sides. They have been decorated with various designs such as Arabesque, Khati and inscription in a context of geometric patterns with special colors which are made of colored wood, bone, turquoise and silver, with techniques such as inlay, mosaic, mosaic lattice, carving, joist, painting on wood, etc. The type of composition of the general work space, as well as the type of tools that are created with the mentioned nodes, are different in all its aspects, and despite the variety and multiplicity of nodes in the work, there is a special unity and coherence in the parts. Various funds have been created and in a way have exhibited Iranian-Islamic artistic features.

Keywords: Tomb of Shah Ismail Safavid, casket, geometric knots.

* Email (corresponding author): aabdollahie@tabrizia.ac.ir

تحلیل گره چینی‌های بکار رفته در صندوق قبر شاه اسماعیل صفوی

ابوالفضل عبداللهی فرد*

استادیار، دانشکده هنرهای تجسمی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز، تبریز، ایران.

زینب مرادیان قوجه بگلو

دانش‌آموخته رشته هنرهای اسلامی، دانشکده هنرهای صناعی اسلامی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز، تبریز، ایران.

چکیده

آرامگاه شاه اسماعیل صفوی در قسمت انتهایی قندیلخانه در مجاورت گنبد الله الله در بقعه شیخ صفی الدین اردبیلی قرار دارد. صندوق بسیار نفیس و ظریفی بر روی قبر ایشان واقع است. این صندوق از نقش‌ها و طرح‌های متفاوتی با تکنیک‌های بسیار متنوع و زیبا در یک نظام هندسی منسجم به اجرا در آمده است. گره‌های هندسی یکی از انواع نقوش به کار رفته بر روی این صندوق می‌باشد که در تمامی جوانب کار مشاهده می‌شود. این پژوهش سعی دارد تمام نقوش هندسی موجود بر روی این اثر ارزشمند را گره‌گشایی کرده و به نحوه ترسیم آن‌ها دست یابد. مقاله حاضر درصدد پاسخگویی به این سوال اصلی است که، گره‌های هندسی صندوق قبر شاه اسماعیل صفوی از چه روش ترسیمی پیروی کرده است و رمزگشایی گره‌های مذکور در چیست؟ روش پژوهش به صورت توصیفی - تحلیلی بوده که با آنالیز یک اثر تاریخی به بحث و بررسی آن پرداخته می‌شود. جمع‌آوری اطلاعات به روش اسنادی و میدانی می‌باشد. یافته‌های حاصل نیز نشان می‌دهد که سه نوع شمشه «هشت»، «ده تند» و «دوازده تند» در تمامی جوانب کار با ترکیب‌بندی‌های متفاوت دیده می‌شود که شمشه «ده تند» به مراتب کاربرد بیشتری در اجرا دارد. نوع تقسیم‌بندی فضای کلی کار و همچنین نوع آلت‌هایی که با گره‌های نامبرده، ایجاد شده در تمامی جوانب آن متفاوت از هم می‌باشند. با وجود تنوع و تعدد گره‌ها در کار، یک وحدت و انسجام خاصی در قسمت‌های مختلف صندوق ایجاد شده است. گره‌های بکار رفته بر روی این صندوق موقع ترسیم در یک چهارم دایره، شمشه آن‌ها ترسیم شده و در قاب واگیره مربع یا مستطیل البته براساس نوع گره قسمت‌های دیگر آن نیز ترسیم می‌شود. در حالت کلی شمشه‌ها با ستاره پنج پر و یا آلت ترقه شکل می‌گیرند. بخش‌های مختلف این صندوق در مکعب مستطیل بالایی و پایینی هر کدام مانند یک تابلو با نقوش متعددی مثل اسلیمی‌ها، ختایی‌ها و کتیبه که در بستری از نقوش هندسی با رنگ‌های خاصی به اجرا درآمده‌اند به نوعی ویژگی‌های هنری ایرانی - اسلامی را به نمایش گذاشته‌اند.

واژگان کلیدی:

آرامگاه شاه اسماعیل صفوی، صندوق قبر، گره‌های هندسی، روش ترسیم.

* نویسنده مسئول مکاتبات: A.aabdollahie@tabrizia.ac.ir

© حق نشر متعلق به نویسنده(گان) است و نویسنده تحت مجوز Creative Commons Attribution License به مجله اجازه می‌دهد مقاله چاپ شده را با دیگران به اشتراک بگذارد منوط بر اینکه حقوق مؤلف اثر حفظ و به انتشار اولیه مقاله در این مجله اشاره شود.

آرامگاه شاه اسماعیل صفوی در بقعه شیخ صفی الدین اردبیلی قرار دارد. بر روی مزار ایشان صندوق بسیار زیبایی وجود دارد که مزین به نقوش آرایه‌های چوبی بسیار می‌باشد. بر روی این صندوق نقوش متنوعی چون؛ کتیبه، نقوش هندسی، اسلیمی‌ها و ختایی‌ها به اندازه و بجا استفاده شده است. این نقوش با فنون مختلف مثل: منبت، مشبک منبت، خاتم کاری، جووک کاری، نقاشی روی چوب و ... اجرا شده است. در سرتاسر این صندوق گره‌های هندسی متفاوتی طراحی و با تکنیک گره چینی (زه کشی) به روش آلت و لقط به اجرا در آمده

است. این پژوهش در نظر دارد که به گره‌گشایی از تمامی گره‌های به کار رفته بر روی این صندوق بپردازد. سوال پژوهش، چه روش ترسیمی در طراحی گره‌های صندوق مذکور به کار گرفته شده است؟ روش تحقیق توصیفی - تحلیلی بوده که در طی تحلیل به رمز گشایی آن پرداخته می‌شود. (آنالیز صورت گرفته بر روی گره‌ها به صورت دستی و نرم افزاری انجام گرفته است). گردآوری اطلاعات نیز به صورت اسنادی و میدانی می‌باشد.

۱. پیشینه پژوهش

صندوق شاه اسماعیل صفوی یکی از آثار ارزشمند دوره صفویه است که همواره نظر مورخان و مولفان بسیاری را به خود جلب کرده و تاکنون پژوهش‌های زیادی بر روی این اثر با شکوه انجام گرفته است. اما این پژوهش سعی دارد با نگاه کاملاً متفاوتی در زمینه گره‌های هندسی به کار رفته بر روی آن به بررسی و تحلیل این اثر بپردازد. کتب، مقالات و پایان نامه‌های متفاوتی در این باره به رشته تحریر در آمده‌اند از جمله: کتاب هنرهای شیعی در مجموعه تاریخی و فرهنگی شیخ صفی الدین اردبیلی (۱۳۸۹) از حسن یوسفی و ملکه گلمغانی‌زاده، معماری و آثار هنری موجود در این مکان را معرفی و توضیحات مختصری درباره تاریخچه و محتوای آثار این مجموعه نگاه ارائه می‌دهد. کتاب روضه آفاق گذری در تاریخ و هنر بقعه شیخ صفی الدین اردبیلی از حسن یوسفی و ملکه گلمغانی‌زاده (۱۳۹۰)، اشاراتی در مورد تزیینات معماری این مجموعه داشته‌اند. کتاب نقش و رنگ در بقعه شیخ صفی الدین اردبیلی از موسی رجیبی اصل (۱۳۸۱)، به آنالیز نقوش و همه تکنیک‌های هنری و مفاهیم رنگی به کار رفته در آثار این مجموعه پرداخته است. کتاب الکترونیکی شاه اسماعیل صفوی (۱۴۰۰) از محمداحمد پناهی سمنانی، به شخصیت شاه اسماعیل از دوران کودکی و حکومت وی در شهرهای مختلف پرداخته است. کتاب الکترونیکی شاه اسماعیل صفوی ارمغان آوران تشیع (۱۴۰۰) از امیرحسین خنجی، در مورد شخصیت شاه اسماعیل و تشکیل سلطنت ایشان بیان کرده است. کتاب باستانشناسی و تاریخ هنر بقعه شیخ صفی الدین اردبیلی نوشته ملکه گلمغانی‌زاده و حسن یوسفی (۱۳۸۴) تحقیقاتی در مورد تاریخچه و هنرهای آثار موجود در این بقعه و بخصوص صندوق مذکور پرداخته‌اند. همچنین در مقاله سید هاشم حسینی (۱۳۹۰) با عنوان «کاربرد تزیینی و مفهومی نقش شمس در مجموعه شیخ صفی الدین اردبیلی»، نقش هندسی شمس را در آثار متفاوت رشته‌های هنری موجود در این مجموعه شرح می‌دهد. مجربی و فیروزجانی (۱۳۹۶) با عنوان «اهمیت و ارزش بقعه شیخ صفی الدین اردبیلی»، نگاهی به تاریخچه و قسمت‌های مختلف این مجموعه از دیدگاه گردشگران و مورخان مختلف مورد داشته است. عباس غفاری و مریم صلاحی (۱۳۹۷) در مقاله «مطالعه تطبیقی تزیینات و فنون اجرای در صندوق چوبی قبر شیخ صفی الدین اردبیلی و شاه اسماعیل اول صفوی»، تکنیک‌ها و نقوش به کار رفته بر روی

صندوق قبرهای مذکور را به صورت تطبیقی مورد بررسی قرار داده اند. «تحلیل ریشه‌ها و مفاهیم نقوش هندسی معماری دوره اسلامی در هنر کهن ایرانی» (۱۳۹۵) از حسین عابدوست و زیبا کاظم پور، به بررسی نقوش هندسی بر روی آثار هنری و آرایه‌های معماری پرداخته است. مقاله حسن یوسفی و محمود طاوسی (۱۳۸۳) با عنوان «بررسی آرامگاه شاه اسماعیل صفوی در اردبیل از منظر باستانشناسی»، آرامگاه شاه اسماعیل را از لحاظ آرایه‌های معماری و نقوش کتیبه‌ای و همچنین به مفاهیم صندوق قبر شاه اسماعیل اشاره کرده است. مینا جعفری زارع (۱۳۹۴) با عنوان «بررسی نقوش و تزیینات معماری اسلامی - ایرانی (نمونه موردی: بقعه شیخ صفی الدین اردبیلی)»، اشکال هندسی موجود در بقعه شیخ صفی الدین اردبیلی را تقسیم بندی نموده و با نگاه نمادین به اشکال و گره‌های هندسی اجرا شده در رشته‌های مختلف این مجموعه را مورد مطالعه قرار داده است. شکرپور و همکاران (۱۳۹۷) با عنوان «بررسی تحلیلی و ساختارشناسانه جووک کاری صندوق قبرهای بقعه شیخ صفی الدین اردبیلی»، علاوه بر معرفی صندوق قبرهای این مجموعه به بررسی تکنیک جووک و نقوش به کار رفته در آن را، مورد مطالعه قرار داده است. مهدی کاظم پور و مهدی محمدزاده (۱۳۹۶) با عنوان «مطالعه تطبیقی نقوش نمادین شیعی بقعه شیخ صفی الدین اردبیلی با مسجد جامع یزد»، یکسری از نقوش موجود بر روی آثار متفاوتی چون آثار چوبی، کاشی کاری و حتی گچبری را در دو مکان نامبرده انتخاب و با نگاه نمادین به اشکال آن مطالعاتی را به انجام رسانیده‌اند. زینب مرادیان قوجه بگلو، ولی جوادی آذر و امید شیخ بگلو (۱۳۹۹) در مقاله «بررسی تطبیقی تکنیک جووک کاری و خاتم کاری در صندوق قبر شاه اسماعیل اول صفوی»، ابتدا به معرفی صندوق مذکور و سپس مطالعه تخصصی روی دو تکنیک جووک و خاتم موجود بر روی صندوق قبر شاه اسماعیل صفوی انجام داده‌اند. در مطالعات انجام گرفته در پایان نامه‌ها در مورد بقعه شیخ صفی الدین اردبیلی، پایان نامه مژگان خیرالهی (۱۳۸۸) با عنوان «صندوق قبرهای چوبی بقعه شیخ صفی الدین اردبیلی: شناخت طرح و فن و محتوی»، به تجزیه و تحلیل نقوش و طرح‌های اجرایی در مقابر چوبی و همچنین تکنیک‌ها و محتوی دینی آثار را نیز مورد مطالعه قرار داده‌اند. پایان نامه هاله صنعتی ایرانی (۱۳۹۱) با عنوان «طراحی و اجرای لایتنگ‌های چوبی بقعه شیخ صفی الدین اردبیلی بر اساس آثار چوبی آن» می‌باشد که

آثار چوبی موجود در این بقعه را به لحاظ تکنیک‌ها و نقوش موجود بر روی آثار چوبی این مجموعه تحقیقات را به انجام رسانیده‌اند. پایان نامه مریم صلاحی (۱۳۹۳) با عنوان «طراحی و ساخت میز عسلی (جلو

۲. معماری و تزیینات آرامگاه شاه اسماعیل صفوی

اسماعیل فرزند، حیدر بن سلطان جنید بن صدر الدین ابراهیم است، در سال ۸۹۲ ه.ق در استان اردبیل به دنیا آمد (Khonajei, 2022: p.57). در اوایل ۹۰۵ ه.ق اسماعیل به پشت گرمی مریدان کثیری که از طریقه اباء و اجداد او پیروی می‌کردند و به نام صوفیه در تمام آذربایجان و آران و ارمنستان و الجزیره متفرق بودند از طریق آستارا به استان اردبیل آمدند (Pourberzgar, 2020: p.8). القاب و صفاتی که هوادارانش به او داده بودند: خاقان اسکندر شاه، امیر والاتبار شاه اسماعیل صوفی، پادشاه شیعیان، مرشد کامل و ... بوده است (Panahi Semnani, 2022: P.229). شاه اسماعیل در میان هنرها به شعر و نقاشی علاقه بسیار داشت و هنرمندان را همواره مورد حمایت قرار می‌داد. وی خود به زبان ترکی شعر می‌سرود (Panahi Semnani, 2022: P.235). شاه اسماعیل در سال ۹۳۰ ه.ق از دنیا رفت (Pourberzgar, 2011: p.15). مقبره ایشان در اتاق کوچک در قسمت چپ شاه نشین قدیلخانه واقع شده است. این بخش نیز مانند بقیه قسمت‌ها بقعه شیخ صفی الدین، جالب‌ترین تزیینات را داراست و بام آن را گنبدی تشکیل می‌دهد که قسمت داخلی و بیرونی آن پر از نقش و رنگ است. همچنین قسمت بیرونی با کتیبه‌ای با متن علی(ع)، به خط معقلی مورب با کاشی فیروزه‌ای مزین گشته است (Golmaghani, Zadeh and Yousefi, 2011: p.445). «گنبد مقبره‌ی شاه اسماعیل کوتاه‌تر از گنبد شیخ صفی الدین است. منظره‌ی خارجی آن، با کاشی‌های هفت رنگ و کتیبه‌ای به خط کوفی تزیین یافته است» (Madahi, 2006: p.42) مزار ایشان در وسط اتاق مربع شکل با مساحت ۳،۵*۳،۵ متر قرار دارد (Mojarabi and Firoozjani, 2018: p.199). این مقبره دارای ازاره‌ای است به ارتفاع ۱،۸۰ متر، پوشیده از کاشی‌های مربع شکل به رنگ لاجوردی سیر که طرح گل و برگ طلایی بر روی آن‌ها نقاشی شده است. در بالای ازاره و کتیبه، نقوش رنگارنگی است که با طرح‌های تزیینی گوناگونی به ستاره هشت پری سقف می‌رسد همچنین در یکی از دیوارها، نقش دست که آرم حکومتی شاه اسماعیل بوده روی ساروج حک شده است (Rajabi asl, 2003: P.23) (شکل ۱).

۳. صندوق قبر شاه اسماعیل صفوی

صندوق قبر شاه اسماعیل که در دوره صفویه طراحی و ساخته شده به عنوان یکی از آثار ماندگار این دوره محسوب می‌شود که همواره نظر مورخان و گردشگران و نویسندگان مختلف را به خود جلب کرده است. نظرات مختلفی بر آن وجود دارد که از جمله آن، اولین و مهم ترین مسافران می‌توان به جیمز موریه^۱ اشاره کرد که در اولین سفر خود به بقعه شیخ صفی الدین اردبیلی در سال ۱۸۱۸ م / ۱۲۳۳ ه.ق، صندوق شاه اسماعیل را به هندیان نسبت داده است (Yousefi and Tausi, 2005: p.4). بعد از موریه، فریزر در سال ۱۸۲۷ م / ۱۲۴۱ ه.ق، از بقعه دیدن کردند و هر دوی آن‌ها بیان داشته‌اند که صندوق قبر شاه اسماعیل از هند آورده شده است (Helen Brand, 1998: p.8).

مبلی) با ایده‌یابی از تزیینات دو صندوق قبر شیخ صفی الدین و شاه اسماعیل، دو صندوق مذکور را به لحاظ فرمی و تکنیکی مورد مطالعه قرار داده‌اند.

سرهنک شیل وزیر مختار انگلستان در تهران، از زادگاه صفویان بقعه شیخ صفی الدین اردبیلی دیدن کرده در مورد صندوق مذکور بیان داشتند که، صندوق بزرگی بر بالای قبر شاه اسماعیل قرار دارد که از چوب صندل به شکل تابوت که روی آن دانه‌های ریز عاج بکار رفته وجود دارد. این تابوت را همایون شاه از هندوستان فرستاده است (Sheil, 1973: p.324). شرق شناس معروف امریکایی ابهام پوپ نیز در سال ۱۳۱۶ ه.ق در بازدید از این صندوق می‌نویسد: که دیگر تهیه نظیر این صندوق مقدور نیست (Safari, 1992: p.238). وی معتقد است که این کار نتیجه زحمت استادکاران ماهر دوره صفوی است و از برجسته‌ترین شاهکارهای صنایع ظریفه این دوران بوده است (Yousefi and Tausi, 2005: p.5). نظرات متفاوتی در مورد این صندوق وجود دارد اما آن‌چه مسلم است اینکه این اثر توسط هنرمندی زبردست و عارف منبت کاری و خاتم کاری شده و نام این استاد ماهر در ضلع جنوبی صندوق با خط بسیار ظریف به صورت «عمل استاد مقصودعلی» دیده می‌شود (Golmaghani, Zadeh and Yousefi, 2006: p.446). بر اساس مطالعات و تحلیل‌های صورت گرفته در مورد این صندوق، خاستگاه این صندوق ایرانی بوده و با سبک و طرح کاملاً ایرانی طراحی و ساخته شده است (Gaffari and salahy, 2019: p.86). این صندوق قبر از دو مکعب مستطیل روی هم قرار گرفته تشکیل شده است (شکل ۲). ابعاد مکعب مستطیل پایینی ۴۱×۹۸×۲۱۵ سانتی متر و ابعاد مکعب مستطیل بالایی ۹۹×۸۵×۲۰۳ سانتی متر است (Moradian gojehbaglo and Partners, 2021: p.113). تزیینات مختلف با نقوش و تکنیک‌های متفاوت بر روی این صندوق کار شده از جمله آن: تکنیک خاتم کاری، منبت، کنده کاری، جووک کاری، نقاشی روی چوب و ... می‌باشد. نقوش متفاوتی چون کتیبه، هندسی، اسلیمی و ختایی با طرح و نقش خاصی به اجرا در آمده‌اند. در مورد جنس صندوق قبر گلریز خاتم معتقد است که چوب حاشیه از درخت ساج می‌باشد (Shokrpour and Partners, 2019: p.33). همچنین کیانمهر مشبک‌های سفید را استخوان شتر و نوع چوب‌های به کار رفته را در صندوق چنار، شمشاد و گلابی عنوان کرده است (Ayatollah and colleagues, 2005: p.133).

زیارتگاه‌ها و آرامگاه‌ها همیشه در جایی بر پا می‌شوند که شخص خاص و مورد احترام در آن مکان دفن شده باشد. برای همین سعی می‌کنند که آن مکان را چنان تزیین کنند که از همه‌ی جنبه‌های فرهنگی، اجتماعی، هنری و ... همچنین در همه دوره‌ها مورد توجه قرار گیرد. بقعه شیخ صفی الدین اردبیلی نیز از سده هفتم هجری، به مثابه زیارتگاه ملی شاهان صفوی و به عنوان سومین مکان مذهبی مهم این دوره به حساب می‌آید (Hosseini, 2012: p.8). صندوق قبر نیز به عنوان یک نشانه است که در طول دوره‌های مختلف بوده و از اهمیت و قداست خاصی برخوردار است. در تزیین این گونه صندوق قبرها عمدتاً از طرح‌ها و نقوش درخور آن استفاده می‌کنند. اغلب تزیینات با نقوشی چون، هندسی، کتیبه، اسلیمی‌ها و ختایی‌ها مزین می‌شوند که هر کدام از آن‌ها علاوه بر ایجاد زیبایی، دارای معنا و مفاهیم خاص نیز می‌باشند.

مقادیر، منفصل و متصل به حساب آورده است (Khazaei, 2002: p.38). فخرالدین رازی، تقسیم کمیت چیزها و اقسام آنها: شناخت اشکال و زوایا را به هندسه تعبیر کرده است (Hossieni, 2012: p.9). در تعریف کلی نقوش هندسی به ترکیبی از اشکال منظم اشاره می شود که بافتی منظم و همگون دارد و قابل گسترش می باشد (Bozorgmehr and Khodadadi, 2014: p.35). از نظر بزرگان و دانشمند در این رشته فارابی، هندسه را به دو بخش علمی و نظری تقسیم می کند و بیان می دارد که در هندسه عملی، خطوط و سطوحی وجود دارد که در مورد آنها بحث می شود و در هندسه نظری مباحث مطلق و کلی بیان می شود. همچنین این سینا، هندسه را علم شناخت وضع خطوط، اشکال و نسبت ها تعریف می کند و این مقادیر را مشخص کننده وضع اشکال نسبت به یکدیگر می داند (Jafari Zare, 2018: p.3).

۵. نقوش هندسی بکار رفته بر روی صندوق قبر شاه اسماعیل صفوی

این صندوق از جوانب مختلفی که بر روی مکعب مستطیل ها قرار دارد، تشکیل شده که هر کدام ترکیب بندی و نقوش متفاوتی را در خود داراست.

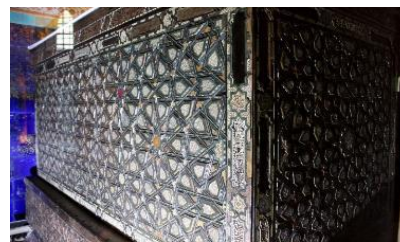
۶. نمای فوقانی صندوق قبر شاه اسماعیل صفوی

نقوش هندسی موجود بر روی قسمت فوقانی صندوق در سه بخش حاشیه، متن و یک حاشیه باریک ما بین حاشیه بزرگ و متن قرار دارد (Moradian Gojehe Baglo, 2017: p.119) (شکل ۵). گره هندسی متفاوت از هم، طرح های این بخش را بوجود آورده است. در قسمت حاشیه بیرونی صندوق که سرتاسر آن از تکرار گره «هشت» بوده، آله هایی چون شمس هشت، شش بندی، ترقه، ستاره (پنج) و دو سلی می باشد که روش ترسیم آن در یک قاب واگیره مربعی انجام می گیرد. البته شمس هشت در داخل دایره ایجاد شده و برای گسترش آن در قاب واگیره مربع محدوده آن را تعیین کرده و آله های ۱ این گره در واگیره مورد نظر به وجود می آید (شکل ۷). در حاشیه باریکی که ما بین متن و حاشیه بزرگ وجود دارد گره «شش و تکه» قرار دارد (شکل ۱۱). متن قسمت فوقانی با گره «ده تند» تزئین شده است. آلات این قسمت را: شمس ده، ترقه، پنج (ستاره)، شش بندی، ستاره، نصف شش بندی و دانه بلوط تشکیل می دهد. در روش ترسیم این گره، یک چهارم آن رسم شده و در آخر بصورت قرینه تکثیر می یابد. البته این گره نیز مانند گره قبلی در داخل قاب واگیره مربع شکل انجام می گیرد و شمس آن نیز در داخل دایره تشکیل می شود (شکل ۸). همچنین تزئیناتی که در این بخش انجام شده، روی لقط ها با یک ردیف خاتم در کناره ها به صورت حاشیه جایگزین شده و مرکز آن ها با طرح های اسلیمی و گل و برگ های ختایی در زمینه لاجوردی نقاشی شده است. که اکنون در قسمت های مرکزی تعداد کمی از این نقاشی ها باقی مانده است و در بقیه قسمت ها فقط به صورت لکه ای از لاجوردی ها دیده می شود. همه لقط ها^۲ در این قسمت پخ خورده اند و روی آن ها ورق

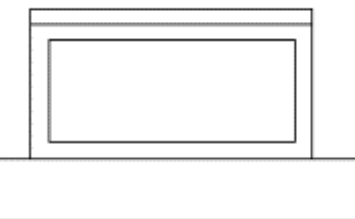

شکل ۱: آرامگاه شاه اسماعیل صفوی در بقعه شیخ صفی الدین اردبیلی (نگارندگان)

Fig 1: Tomb of Shah Ismail Safavid in the tomb of Sheikh Safi al-Din Ardabili

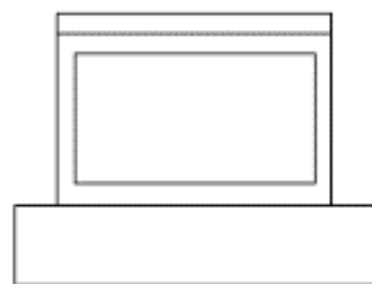

شکل ۲: صندوق قبر شاه اسماعیل صفوی (نگارندگان)

شکل ۳: طرح خطی نمای روبرویی صندوق قبر شاه اسماعیل صفوی (نگارندگان)

Fig 3: Linear view of the front of the tomb of Shah Ismail Safavid

شکل ۴: طرح خطی نمای جانبی صندوق قبر شاه اسماعیل صفوی (نگارندگان)

Fig 4: Linear side view of the tomb of Shah Ismail Safavid

۴. نقوش هندسی

نقوش هندسی نیز از جایگاه ویژه ای در هنرهای اسلامی برخوردار است. بزرگان و دانشمندان بسیاری هم از علم هندسه با تعابیر مختلفی یاد کرده اند، از جمله ابن خلدون، در تقسیم بندی انجام داده در علوم، هندسه را یکی از علوم تعلیمی دانسته و آن را اندیشیدن در

طلا استفاده شده که با رنگ قهوه‌ای گل و برگ‌های ختایی قلمگیری شده است.

جدول ۱: آنالیز قسمت فوقانی صندوق قبر شاه اسماعیل صفوی (نگارندگان)
Table 1: Analysis of the upper part of the tomb of Shah Ismail Safavid

	
<p>شکل ۶: طرح خطی نمای فوقانی صندوق قبر شاه اسماعیل صفوی (نگارندگان) Fig 6: Linear view of the upper facade of the tomb of Shah Ismail Safavid</p>	<p>شکل ۵: نمای فوقانی صندوق قبر شاه اسماعیل صفوی (نگارندگان) Fig 5: Upper view of the tomb of Shah Ismail Safavid</p>
	
<p>شکل ۸: طرح آنالیز شده بر روی حاشیه قسمت فوقانی (نگارندگان) Fig 8: Analyzed design on the edge of the upper part</p>	<p>شکل ۷: طرح آنالیز شده بر روی قسمت فوقانی (نگارندگان) Fig 7: The design is analyzed on the upper part</p>
	
<p>شکل ۱۰: آنالیز گره «هشت» از حاشیه نمای فوقانی صندوق قبر شاه اسماعیل صفوی (نگارندگان) Fig 10: Analysis of node "eight" from the upper margin of the tomb of Shah Ismail Safavid</p>	<p>شکل ۹: آنالیز گره «ده تند» از نمای فوقانی صندوق قبر شاه اسماعیل صفوی (نگارندگان) Fig 9: Analysis of the "ten sharp" knot from the upper view of the tomb of Shah Ismail Safavid</p>
	
<p>شکل ۱۲: طرح خطی حاشیه قسمت فوقانی با گره «هشت» صندوق قبر شاه اسماعیل صفوی (نگارندگان) Fig 12: Linear design of the upper part with the "eight" knot of the tomb of Shah Ismail Safavid</p>	<p>شکل ۱۱: طرح خطی حاشیه مرکزی در قسمت فوقانی با گره «شش و تکه» (نگارندگان) Fig 11: Linear design of the central border at the top with a "six-piece" knot</p>

۷. نمای روبرویی صندوق قبر شاه اسماعیل صفوی

نمای روبرویی، پشتی و جانبی از مکعب مستطیل بالایی از سه بخش تشکیل شده است.

بخش اول، از سمت بالا یک حاشیه با گره «شش و تکه» وجود دارد که دورتادور صندوق کشیده شده است (شکل ۱۳) که با تکنیک گره چینی «آلت و لقط» آلت‌هایی چون شش کشیده و شش ضلعی

منتظم و همچنین تکه را ایجاد کرده است (شکل ۱۳). در شش کشیده آیات قرآنی و با خط ثلث و در شش منتظم کلمات «الله»، «محمد» (ص) و «علی» (ع) و در حاشیه ضلع شرقی بر روی شش ضلعی منتظم طرح گیاهی نیز دیده می‌شود که روی چوب کنده کاری شده است و در تکه‌ها خاتم شش مورد استفاده قرار گرفته است. همچنین گره چینی‌های این بخش با تکنیک جووک کاری انجام گرفته است.

بخش دوم، حاشیه‌ای وجود دارد که دور تا دور هر ضلع و با تکنیک گره چینی آلت و لقط که گره «هشت و چهار لنگه جفت هشت» را تشکیل داده (شکل ۱۴)، آلات هشت و چهار لنگه جفت هشت را بوجود آورده، علاوه بر آن در بالا و پایین آلت‌ها، آلت بازوبندی و دوزنقه نیز دیده می‌شود. در آلت دوزنقه، گره شش و تکه اجرا شده است. درون این آلت‌ها طرح‌های اسلیمی در هم تنیده با تکنیک مشبک‌های ظریف بر روی استخوان اجرا شده و در شش ضلعی منتظم و تکه‌ها

از خاتم ۶ و ستاره‌های ۶ پر جایگزین شده است. در کتیبه‌ها علاوه بر آیات قرآنی؛ گل، غنچه و برگ‌ها و طرح‌های اسلیمی بر روی عاج (استخوان) منبت کاری شده که بر روی زمینه آن پارچه حریر قرمز رنگ قرار گرفته و در بعضی از آن‌ها کتیبه‌ها و بقیه عناصر به صورت کنده کاری دیده می‌شود. در دو وجه شرقی و غربی صندوق درون آلت شمس هشت، کلمه «علی» (ع) چهار بار با ترکیب بندی منظم و با دو رنگ سیاه و سفید که احتمالا (آبنوس و عاج) باشد با تکنیک جووک انجام شده است.

شکل ۱۴: حاشیه دوم از مکعب مستطیل بالایی صندوق قبر شاه اسماعیل صفوی (نگارندگان)

Fig 14: The second margin of the upper rectangular cube of the tomb of Shah Ismail Safavid

شکل ۱۳: حاشیه اول از مکعب مستطیل بالایی صندوق قبر شاه اسماعیل صفوی (نگارندگان)

Fig 13: The first edge of the upper rectangular cube of the tomb of Shah Ismail Safavid

و لقط با تکنیک جووک انجام شده و داخل آلات ایجاد شده با تکنیک هایی چون، منبت، مشبک منبت، خاتم، جووک، مشبک، معرق و کنده کاری پر شده‌اند. البته لازم به ذکر است که نقوش این بخش در داخل آلت‌ها اسلیمی و ختایی بوده (Kazempour and Mohammadzadeh, 2018: p.93) و در تکنیک خاتم و جووک نیز نقوش هندسی استفاده شده است. همچنین تمامی مراحل ترسیم این گره در جدول شماره ۲ آمده است.

بخش سوم، نقوش هندسی موجود بر روی نمای روبرویی از متن مکعب مستطیل بالایی که کلا با گره «ده تند» به حالت چرخشی ایجاد شده، ترکیب بسیار زیبایی را به وجود آورده است (شکل ۱۵). این گره ۱۰ مرتبه به صورت کامل و ۸ بار به حالت نصف شمس و چهار بار به شکل یک چهارم در این قسمت آمده است (شکل ۱۶). روش ترسیم این گره در قسمت توضیحات فوقانی صندوق آمده است. ترتیبات انجام گرفته در این بخش، گره چینی (زه کشی) به روش آلت

شکل ۱۶: طرح آنالیز شده بر روی قسمت روبرویی از مکعب مستطیل بالایی صندوق قبر شاه اسماعیل صفوی (نگارندگان)
Fig 16: Analyzed plan on the front part of the upper rectangular cube of the tomb of Shah Ismail Safavid

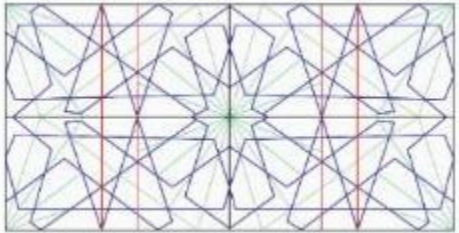
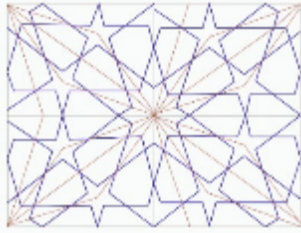

شکل ۱۵: متن نمای روبرویی از مکعب مستطیل بالایی صندوق قبر شاه اسماعیل صفوی (نگارندگان)
Fig 15: The text of the front view of the upper rectangular cube of the tomb of Shah Ismail Safavid

جدول ۲: مراحل ترسیم گره «ده تند» نمای روبرویی از مکعب مستطیل بالایی صندوق قبر شاه اسماعیل صفوی (نگارندگان)

Table 2: Steps of drawing the "ten sharp" knot, front view of the upper rectangular cube of the tomb of Shah Ismail Safavid

<p>شکل ۱۸: مرحله دوم از گره «ده تند» (نگارندگان) Fig 18: The second stage of the "ten sharp" knot</p>	<p>شکل ۱۷: مرحله اول از گره «ده تند» (نگارندگان) Fig 17: The first step of the "ten sharp" knot</p>

	
<p>شکل ۲۰: مرحله چهارم از گره «ده تند» (نگارندگان) Fig 20: The fourth stage of the "ten sharp" knot</p>	<p>شکل ۱۹: مرحله سوم از گره «ده تند» (نگارندگان) Fig 19: The third stage of the "ten sharp" knot</p>

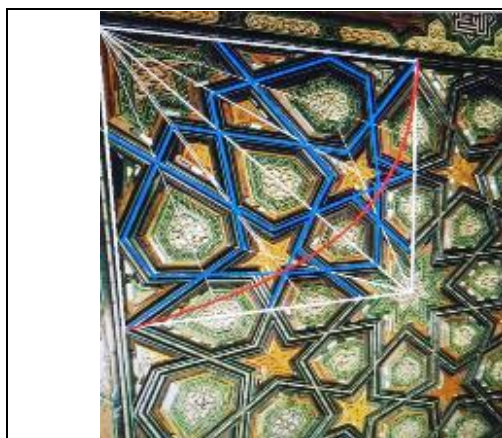
های ایجاد شده به دست می‌آید، نقطه‌ای که در یال دوم از پایین را قطع کرده، آن را به موازات ضلع افقی از پایین حرکت داده و محدوده شمشه هشت در آن نقطه بدست می‌آید. بعد از آن برای بدست آوردن شمشه دوازده از گوشه پایین از سمت راست، از یال اول از سمت پایین را ادامه داده که یال دوم از بالا را قطع می‌کند، دو نقطه ایجاد شده بر روی یال‌های دوم از بالا و یال دوم از پایین حدود ستاره (پنج) را بدست می‌دهد که با ترسیم دایره‌ای برای هر کدام از نقاط ستاره در دورن دایره‌ها البته با نقاط ایجاد شده بر روی کمان‌ها شکل ستاره (پنج) بوجود می‌آید. در امتداد نقاط ستاره به محل شمشه دوازده آلت های ترنج و خود شمشه دوازده نیز ترسیم می‌شود. در ادامه شمشه هشت در قسمت گوشه‌ها، گره ده دیده می‌شود، آن را در یک قاب واگیره مربع شکل قرار داده و به پنج قسمت تقسیم کرده و سپس با کمائی بین دو گره هشت و ده، محدوده آن‌ها را مشخص کرده و بعد نقطه ستاره (پنج) بدست آمده و با ترسیم این آلت و امتداد آن آلت های گره‌های مذکور بدست می‌آید.

در نمای جانبی از صندوق قبر شاه اسماعیل صفوی، گره‌های متفاوتی چون، گره «دوازده تند»، «ده تند» و «هشت» دیده می‌شود. گره «دوازده تند» در مرکز قرار گرفته و نصف این گره نیز در وسط هر ضلع آمده است. در گوشه‌ها از یک چهارم گره «ده تند» و در داخل متن از گره «هشت» چهار بار استفاده شده است (شکل ۲۱). در دو نمای جانبی دقیقاً گره‌ها بطور یکسان بکار برده شده ولی نوع تزیینات اجرایی بر روی آن‌ها متفاوت از هم اجرا شده است. تزیینات نمای جانبی (سمت راست)، نیز مانند نمای روبرویی انجام شده است ولی در نمای جانبی (سمت چپ) تفاوت در نوع طراحی و اجرای تکنیک ها به وضوح دیده می‌شود. همچنین در این قسمت اسم سازنده صندوق به صورت «عمل استاد مقصود علی» در مرکز شمشه دوازده آمده است (Golmaghanizadeh and Yousefi, 2006: p.446) (شکل ۲۲). اما روش ترسیم این گره، که شمشه دوازده در مرکز قرار گرفته و کمی بالاتر از آن با شمشه هشت در ارتباط قرار دارد که در قاب واگیره مربعی شکلی (شکل ۲۳)، که آن را به شش قسمت مساوی تقسیم کرده و سپس کمائی ترسیم می‌شود، که نقاطی بر روی یال

جدول ۳: آنالیز نمای جانبی از مکعب مستطیل بالایی صندوق قبر شاه اسماعیل صفوی (نگارندگان)

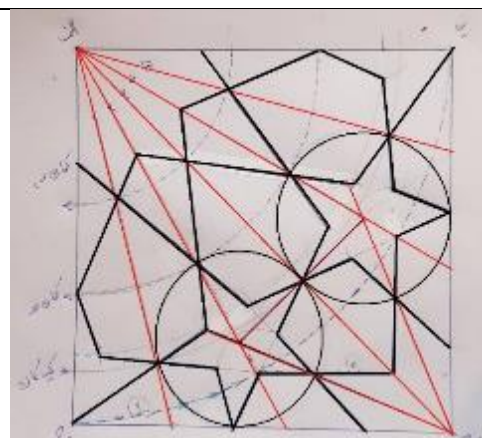
Table 3: Side view analysis of the upper rectangular cube of the tomb of Shah Ismail Safavid

	
<p>شکل ۲۲: نام هنرمند «مقصود علی» شمشه دوازده قسمت جانبی (سمت چپ) (نگارندگان) Fig 22: Artist Name "Maghsoud Ali" Shamsch Twelve Side Parts (Left)</p>	<p>شکل ۲۱: نمای جانبی (سمت راست) از مکعب مستطیل بالایی (نگارندگان) Fig 21: Side view (right) of the upper rectangular cube</p>

شکل ۲۴: طرح آنالیز شده نمای جانبی گره «ده تند» و «هشت» از مکعب مستطیل بالایی (نگارندگان)

Fig 24: Analyzed design of the side view of the node "ten sharp" and "eight" of the upper rectangular cube

شکل ۲۳: آنالیز گره «دوازده تند»، قسمت جانبی از مکعب مستطیل بالایی (نگارندگان)

Fig 23: Analysis of the "twelve sharp" node, the side of the upper rectangular cube

۸. نقوش هندسی بکار رفته در مکعب مستطیل پایینی (پایه صندوق)

کاربرد نقوش هندسی در این قسمت از صندوق نیز بیشتر دیده می شود. در نمای روبرویی، پشتی و جوانب کار، نقوش هندسی با گره «ده تند» اجرا شده است (شکل ۲۵). روش ترسیم این گره در قسمت فوقانی صندوق ذکر گردیده است (شکل ۲۶ و ۲۷). گره چینی (زه کشی) این بخش نیز به روش آلت و لقط با چند چوب رنگی ابزار خورده انجام شده است. داخل آلت‌های ایجاد شده با گره «ده تند»، تکنیک‌های مختلفی از جمله، خاتم، جووک، منبت و معرق با نقوش اسلیمی و ختایی تزیین شده‌اند.

شکل ۲۶: طرح آنالیز شده نمای روبرویی مکعب مستطیل پایینی از صندوق قبر شاه اسماعیل صفوی (نگارندگان)

Fig 26: Analyzed plan of the front view of the lower rectangular cube of the tomb of Shah Ismail Safavid

شکل ۲۷: طرح خطی گره «ده تند» از نمای روبرویی مکعب مستطیل پایینی از صندوق قبر شاه اسماعیل صفوی (نگارندگان)

Fig 27: Linear design of "Deh Tond" knot from the front view of the lower rectangular cube of the tomb of Shah Ismail Safavid

شکل ۲۵: نمای روبرویی مکعب مستطیل پایینی از صندوق قبر شاه اسماعیل صفوی (نگارندگان)

Fig 25: Front view of the lower rectangular cube from the tomb of Shah Ismail Safavid

نتیجه‌گیری

اسلامی از جمله صنایع چوبی، فلزی، سفالی و ... دیده شده است. یکی از این آثار در زمینه هنرهای چوبی، صندوق قبر شاه اسماعیل صفوی می‌باشد که تکنیک‌ها و تزیینات مختلفی در طراحی آن بکار رفته است. یکی از نقوش پرکاربرد بر روی این صندوق، هندسه بوده که در جای جای آن با تکنیک گره چینی (زه کشی) به روش «آلت و لقط» استفاده شده و تمامی لقط‌های موجود آمده از آن با نقوش و تکنیک‌های مختلف آراسته شده‌اند. سه نوع گره بر روی این صندوق مشاهده شده که گره «دوازده»، «ده» و «هشت» بوده است که در مجموع ۲ عدد شمس دوازده کامل و ۸ بار بصورت نصف شمس در قسمت‌های جانبی بکار رفته است. شمس ده نیز ۳۲ بار بصورت کامل،

بعد از اسلام عقاید و قوانین الهی در جای جای سرزمین اسلامی گسترش یافت. در زمینه فرهنگ و هنر نیز یکسری ویژگی‌ها و شاخصه‌هایی برشمرده شد که استفاده از شمایل نگاری و پیکره‌ها جای خود را به نقوش تزیینی انتزاعی دادند. یکی از این نقوش‌های هنری نقوش هندسی بوده است. هندسه به عنوان علمی از قدیم الایام بوده و از دوره اسلامی نیز رونق بیشتری پیدا کرده است. این هنر در قالب «گره» تعریف می‌شود که اساس آن‌ها بر پایه اعداد و اشکال بوده و با تاویل از رمز گشایی از اعداد و اشکال خاصی در بنیان گره ها و نقوش هندسی تکرار می‌شوند و تنوع بسیاری را در نقوش هندسی بوجود می‌آورد. کاربرد نقوش هندسی عمدتاً در رشته‌های هنرهای

حالت کلی شمشه‌ها با ستاره پنج‌پر و یا آلت ترقه شکل گرفته‌اند. اضلاع مختلف این صندوق در مکعب مستطیل بالایی و پایینی، هر ضلع آن در یک کادر جداگانه با ترکیبی متفاوت از اضلاع دیگر و با نقوش متعددی مثل اسلیمی‌ها، ختایی‌ها و کتیبه که در بستری از نقوش هندسی با رنگ‌های ویژه‌ای (از چوب‌های رنگی، استخوان، فیروزه و نقره) البته با تکنیک‌هایی از جمله، خاتم، منبت، معرق، مشبک معرق، کنده کاری، جووک کاری، نقاشی روی چوب، و ... به اجرا درآمده‌اند. نوع ترکیب بندی فضای کلی کار و همچنین نوع آلت‌هایی که با گره‌های مذکور، ایجاد شده در تمامی جوانب آن متفاوت از هم بوده و با وجود تنوع و تعدد گره‌ها در کار، یک وحدت و انسجام خاصی در قسمت‌های مختلف صندوق ایجاد شده است و به نوعی ویژگی‌های هنری ایرانی - اسلامی را به نمایش گذاشته‌اند.

۴۶ بار به حالت نصف شمشه و ۳۲ مرتبه به شکل یک چهارم در متن قسمت‌های فوقانی، روبرویی و جانبی از مکعب مستطیل بالایی و پایینی صندوق دیده می‌شود. شمه هشت نیز ۳۲ بار به شکل کامل در قسمت‌های فوقانی و جانبی صندوق مشاهده شده است که تمامی این گره‌ها با ترکیبی بسیار دقیق و ظریف کنار یکدیگر طراحی شده‌اند. در ترسیم این گره‌ها عمدتاً در یک چهارم دایره، شمشه آن‌ها ترسیم شده و در نهایت در یک قاب واگیره مربع و یا مستطیل، یک چهارم گره ایجاد می‌شود. البته بسته به نوع گره قسمت‌های دیگر آن نیز ترسیم می‌شود. برای نمونه در بخش جانبی صندوق سه نوع گره در یک ترکیب بندی مربعی در کنار یکدیگر قرار گرفته‌اند که گره دوازده در مرکز قسمت جانبی بوده و در بالاتر از آن گره هشت و در سمت گوشه‌های این ضلع، گره ده قرار دارد که از دو طرف با نصف شمشه دوازده و از قسمت پایین با گره هشت در ارتباط می‌باشد. در

پی نوشت

- ۱- آلت: واحد کار در گره آلت نامیده می‌شود.
- ۲- لقط: در گره لقط به شکل‌های گره گفته می‌شود که از خط‌های

مستقیم و بر اساس قاعده ای منظم به شکل‌های هندسی در آمده و در یک قاب یا زمینه محدود شده است.

References

- Ayatollah, Habibullah, Tavousi, Mahmoud, Ansari, Mojtaba and Kianmehr, Ghobad. (2005). The aesthetic values of woodcarving in Iran during the reign of Shah Tahmasb Safavid, Fine Arts, No. 20.
- [آیت الهی، حبیب الله، طاووسی، محمود، انصاری، مجتبی و کیانمهر، قباد. (۱۳۸۳). ارزش‌های زیبایی‌شناسی منبت کاری در ایران در دوران شاه طهماسب صفوی، هنرهای زیبا، شماره ۲۰.]
- Bozorgmehri, Zohreh and Khodadadi, Anahita. (2014). Iranian Studies "Knowledge of Pathology and Restoration", Tehran, Paya Soroush.
- [بزرگمهری، زهره و خدادادی، آناهیتا. (۱۳۹۲). آمودهای ایرانی «شناخت آسیب شناسی و مرمت»، تهران، پایا سروس.]
- Brand, Helen. (1998). Safavid Art and Architecture, London, British Museum, Sarah Schuler.
- [براند، هلین. (۱۹۹۸). هنر و معماری صفوی، لندن، موزه بریتانیا، ساره شولتر.]
- Ghaffari, Abbas and Salahi, Maryam. (2019). Research on the main origins of the tomb of Sheikh Safi and Shah Ismail I Safavid, Nagreh, No. 46.
- [غفاری، عباس و صلاحی، مریم. (۱۳۹۷). پژوهشی در در خاستگاه اصلی صندوق قبر شیخ صفی و شاه اسماعیل اول صفوی، نگره، شماره ۴۶.]
- Golmoghazadeh, malakeh and Yousefi, Hassan. (2006). Archeology and art history of the tomb of Sheikh Safi al-Din Ardabili, Ardabil, Nik Amuz.
- [گلمغانی‌زاده، ملکه و یوسفی، حسن. (۱۳۸۴). باستانشناسی و تاریخ هنر بقعه شیخ صفی الدین اردبیلی، اردبیل، نیک آموز.]
- Golmoghazadeh, malakeh and Yousefi, Hassan. (2011). Shiite arts in the historical and cultural collection of Sheikh Safi al-Din Ardabili, Ardabil, Yavarian.
- [گلمغانی‌زاده، ملکه و یوسفی، حسن. (۱۳۸۹). هنرهای شیعی در مجموعه تاریخی و فرهنگی شیخ صفی الدین اردبیلی، اردبیل، یاوریان.]
- Hosseini, Hashem. (2012). Decorative and conceptual application of the role of the sun in the collection of Sheikh Safi al-Din Ardabili, Islamic Art Studies, No. 14.
- [حسینی، هاشم. (۱۳۹۰). کاربرد تزئینی و مفهومی نقش شمشه در مجموعه شیخ صفی الدین اردبیلی، مطالعات هنر اسلامی، شماره چهاردهم.]
- Jafari Zare, Mina. (2018). Symbolic Elements of Shiite Art in Safavid Architecture (Case Study of the Tomb of Sheikh Safi al-Din Ardabili, Third International Conference on Architecture, Civil Engineering and Urban Planning at the Beginning of the Third Millennium, Tehran.
- [جعفری زارع، مینا. (۱۳۹۶). عناصر نمادین هنر شیعی در معماری دوره صفویه (نمونه موردی بقعه شیخ صفی الدین اردبیلی، سومین همایش بین المللی معماری، عمران و شهرسازی در آغاز هزاره سوم، تهران.)]
- Kazempour, Mehdi and Mohammadzadeh, Mehdi. (2018). A comparative study of the symbolic Shiite motifs of the tomb of Sheikh Safi al-Din Ardabili with the Yazd Grand Mosque, Nagreh, No. 44.
- [کاظم پور، مهدی و محمدزاده، مهدی. (۱۳۹۶). مطالعه تطبیقی نقوش نمادین شیعی بقعه شیخ صفی الدین اردبیلی با مسجد جامع یزد، نگره، شماره ۴۴.]
- Khazaei, Mohammad (2002). The role of the lion of Imam Ali (AS), Book of the Moon and Art, No. 32-31.
- [خزایی، محمد. (۱۳۸۰). نقش شیر نمود امام علی (ع)، کتاب ماه و هنر، شماره ۳۲-۳۱.]
- Khonji, Amir Hussein (2022). History of Shah Ismail Safavid (gifted by Shiites), e-book, our history library.
- [خنجی، امیرحسین. (۱۴۰۰). تاریخ شاه اسماعیل صفوی (ارمان آوران تشیع)، کتاب الکترونیک، کتابخانه تاریخ ما.]
- Mojrabi, Hassan and Gholami Firoozjani, Ali. (2018). Importance and value of the tomb of Sheikh Safi al-Din Adarbili in Islamic architecture and arts (650-735 AH), sixth year, second issue, consecutive 12.
- [مجربی، حسن و غلامی فیروزجانی، علی. (۱۳۹۶). اهمیت و ارزش بقعه شیخ صفی الدین اردبیلی در معماری و هنرهای اسلامی (۶۵۰-۷۳۵ ه.ق)، سال ششم، شماره دوم، پیاپی ۱۲.]
- Moradian Ghojeh Baglo, Zeynab, Javadi Azar, Vali and Sheikh Baglo, Omid. (2021). A comparative study of the technique of joining and inlaying in the tomb of Shah Ismail Safavid, Ferdows Honar, No. 2.
- [مرادیان قوجه بگلو، زینب، جوادی آذر، ولی و شیخ بگلو، امید. (۱۳۹۹). بررسی

- تطبیقی تکنیک جووک کاری و خاتم کاری در صندوق قبر شاه اسماعیل صفوی، فردوس هنر، شماره ۲.
- Moradian ghajeh Baglo, Zeynab. (2017). Design and execution of Quran box jokes, based on the samples in the tomb of Sheikh Safi-ud-Din Ardabili, Supervisor: Vali Javadi Azar, Bachelor Thesis, Tabriz University of Islamic Arts, Faculty of Islamic Industrial Arts, Iran, Tabriz.
- [مرادیان قوجه بگلو، زینب. (۱۳۹۵). طراحی و اجرای جووک کاری جعبه قرآن، براساس نمونه‌های موجود در بقعه‌ی شیخ صفی‌الدین اردبیلی، استاد راهنما: ولی جوادی آذر، پایان نامه کارشناسی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز، دانشکده هنرهای صناعی اسلامی، ایران، تبریز.]
- Panahi Semnani, Mohammad Ahmad (2022). Shah Ismail Safavid, Red Hat Guards, Tehran, Salman Farsi.
- [پناهی سمنانی، محمداحمد. (۱۴۰۰). شاه اسماعیل صفوی، مرشد سرخ کلاهان، تهران، سلمان فارسی.]
- Pourberzegar, Hadi. (2011). Treasure of Iranian history (Shah Ismail), Tehran, bridge.
- [پوربرزگر، هادی. (۱۳۸۹). گنجینه تاریخ ایران (شاه اسماعیل)، تهران، پل.]
- Rajabi Asl, Musa (2003). Role and color in the tomb of Sheikh Safiuddin Adardabili, Ardabil, Sheikh Safiuddin.
- [رجبی اصل، موسی. (۱۳۸۱). نقش و رنگ در بقعه شیخ صفی‌الدین اردبیلی، اردبیل، شیخ صفی‌الدین.]
- Shokrpour, Shahriyar, Javadi Azar, Vali, Sheikh Begloo, Omid and Moradian ghajeh Baglo, Zeynab. (2019). Analytical and Structural Study of Jook Kari Wooden Tomb Cemetery of Sheikh Safiuddin Ardabili Tomb, Islamic Industrial Arts, Third Year No. 1.
- [شکرپور، شهریار، جوادی آذر، ولی، شیخ بگلو، امید و مرادیان قوجه بگلو، زینب. (۱۳۹۷). بررسی تحلیلی و ساختارشناسانه جووک کاری صندوق قبرهای چوبی بقعه شیخ صفی‌الدین اردبیلی، هنرهای صناعی اسلامی، سال سوم شماره ۱.]
- Sheil, Mary. (1973). A Look at Life and Manners in Persia, New York, Arnopress, Second Edition.
- [شیل، مری. (۱۹۷۳). نگاهی به زندگی و منش در فارس، نیویورک، آرنوپرس، چاپ دوم.]
- Safari, Baba. (1992). Ardabil in the Passage of History, Volume 2, Islamic Azad University, Ardabil Branch, First Edition.
- [صفری، بابا. (۱۳۷۱). اردبیل در گذرگاه تاریخ، جلد ۲، دانشگاه آزاد اسلامی واحد اردبیل، چاپ اول.]
- Yousefi, Hassan and Tavousi, Mahmoud. (2005). Investigation of the tomb of Shah Ismail I Safavid in Ardabil from the perspective of archeology, archeology, first year, first issue .
- [یوسفی، حسن و طاوسی، محمود. (۱۳۸۳). بررسی آرامگاه شاه اسماعیل اول صفوی در اردبیل از منظر باستانشناسی، باستان شناسی، سال اول، شماره اول.]